

Колісник М. П.,
Національний Технічний Університет України «КПІ», м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНЕЗИСУ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ДІАЛЕКТУ АНГЛІЇ

У статті на основі аналізу відомих теоретичних положень та емпіричних фактів з'ясовано закономірності функціонування північно-східного діалекту англійської мови та запропоновано узагальнену модель його генезису.

Ключові слова: англійська мова, північно-східний діалект, типові та диференційні ознаки зон діалекту, модель генезису.

В статье, основываясь на анализе известных теоретических положений и эмпирических фактов, определено закономерности функционирования северо-восточного диалекта английского языка и предложено обобщенную модель его генезиса.

Ключевые слова: английский язык, северо-восточный диалект, типичные и дифференциальные признаки зон диалекта, модель генезиса.

In the article on the basis of the analysis of the known theoretical statements and empirical data the author defined functional regularities of the north-east dialect of England as well as advanced a generalized model of its genesis.

Key words: The English language, north-east dialect, typical and differentiating features of dialect zones, genesis model.

Діалектологічними дослідженнями [13, с. 3 та ін.] встановлено, що лише 3% населення Великої Британії розмовляє стандартною англійською мовою. Решта ж її мешканців користуються значною кількістю діалектів. Звідси вбачається природним те, що діалектне розмаїття Англії стає об'єктом багатьох досліджень і іноземних, (див. напр. Н. Orton, В. Griffiths, А. Hughes, J.K. Chambers, Т.Л. Вільчінська, Д.А. Шахбагова та ін.), і вітчизняних учених (О.Я. Присяжнюк, О.І. Лужаниця, В.І. Скибіна та ін.). Типовим прикладом тривалого інтересу до пізнання різних аспектів його функціонування є північно-східний діалект. Проте, навіть за наявності відомостей, опублікованих у наукових джерелах, щодо соціально-геополітичної природи виникнення північно-східного діалекту, а також часткового опису загальних і диференційних ознак та особливостей розвитку й функціонування, до теперішнього часу не сформовано достатньо повних концептуальних уявлень про його генезис, проблема обґрунтування яких уже набула необхідної актуальності.

Тому метою започаткованого нами дослідження є з'ясування особливостей генезису північно-східного англійського діалекту на підставі узагальнення накопичених наукою поглядів і фактів.

За відомими спостереження А. Хагса та П. Траджилла [13, с. 3] будь-який іноземець, потрапляючи в Англію, відчуває насамперед відмінність вимовних норм, а згодом помічає також, що лексика і граматики також відрізняються від того, що так старанно вивчалось ним на заняттях з іноземної мови. З цього не важко дійти висновку, що причиною зазначеного враження може бути лише активне вживання англійцями у мовленні певних діалектів. Логічним наслідком такого стану зазвичай буває поява наукового інтересу лінгвістів до самих діалектів. Тому не стало виключенням і вивчення особливостей північно-східного діалекту та його складових, результати якого висвітлено у працях М. Pearce [20], J. Beal [5], L. Burbano-Elizondo [8], K. Llamas [16] та ін. При цьому значну роль у виникненні зацікавленості дослідників відіграє те, що мова цього регіону значно відрізняється від стандартної англійської мови та інших діалектів Англії внаслідок свого історичного розвитку.

Відомо, що взагалі на території Англії існує дев'ять адміністративних регіонів: Північно-східний (The North East), Північно-західний (The North West), Йоркшир та Хамбер (Yorkshire and Humber), Східно-центральний (The East Midlands), Західно-центральний (The West Midlands), Східний (The East of England), Лондон (London), Південно-східний (The South East) та Південно-західний (The South West). Центрами цих регіонів є відповідно міста Ньюкасл, Манчестер, Лідс, Ноттингем, Бірмінгем, Кембридж, Лондон, Оксфорд і Бристоль [24]. Проте подібний адміністративний розподіл не був схвально сприйнятий представниками згаданих регіонів. Так мешканці північного сходу Англії хоча і вважали, що вони відрізняються від представників іншої її частини, а особливо Лондону та південно-східного регіону, не погоджувалися з таким адміністративним членуванням. Однією з причин невдоволення називають суперечку, яка виникла між мешканцями міста Ньюкасл, обране адміністративним центром регіону, як найбільше місто, та жителями інших великих міст цієї адміністративної зони: Сандерлендом, Мідлсбро і Дарлінгтоном [5, с. 3]. Крім того, вплинуло й те, що до 1974 року місто Сандерленд належало до графства Дарем, але після перенесення регіональних меж місто стало частиною графства-метрополії Тайн-енд-Уіру [7, с. 2-3].

Вивчаючи особливості генезису північно-східного англійського діалекту, інші дослідники (див., напр., [4; 7; 16; 17 та ін.]) звертали увагу на те, що географічно північно-східний регіон, відповідно до визначення, представленого у проєкті *Diachronic Electronic Corpus of Tyneside English* займають графства від шотландсько-англійського кордону на півночі до південних берегів річки Тіс. При цьому західний кордон обмежується Пеннінськими горами, а також межами графств Нортгумберленд, Дарем і Камбрія. Ці гори і три основних ріки регіону Тайн, Уір і Тіс разом з узбережжям північного моря, яке визначає східний кордон території, і є основними межовими знаками північно-східного регіону, міськими центрами якого є Ньюкасл, Гейтсхед, Сандерленд і Мідлсбро.

Важливою обставиною вважається також, що цей регіон є північним і, попри наявність наземного й повітряного зв'язку, така віддаленість від столиці призвела до того, що його сприймають як окремий від Англії [14; 21, с. 136-137].

Поza межами регіону діалект північного-сходу часто розглядають як діалект, притаманний Тайнсайду, не виділяючи особливостей, що спостерігаються в решті його частин. Проте деякі вчені (див. напр. M. Pearce [21], L. Burbano-Elizondo [8], K. Llamas [16] та ін.) вважають це твердження не зовсім коректним, оскільки в межах північного-сходу існують відмінності між різновидами мови, що відзначаються як представниками регіону, так і дослідниками, які більш детально досліджують цей діалект. До його складу входять: діалект Джорді Тайнсайду (Geordie of Tyneside), Нортумбрії (the Northumbrian dialect), Версайд діалект Сандерленду та частини Дарему (the Wearside dialect of Sunderland and parts of Durham), а також діалекти південного Дарему та Тіссайду (the south Durham and Teeside dialects) [12]. Однак, діалектологи, які досліджують мову цього регіону, більше схиляються до того, що доречно поділяти різновиди північно-східного діалекту за зонами їх розповсюдження в населених пунктах, зосереджених у межах трьох річок: Тайну, Уїру та Тісу (Tyne, Wear, Tees). Майже класичним став підхід, згідно з яким північно-східний діалект прийнято розподіляти на діалект Тайнсайду, діалект Уїрсайду та діалект Тіссайду [7, с. 1-3, 10-18]. Подібного розподілу дотримується й Майкл Пірс, який виокремлює у ньому три сектори: північний, з центром у Ньюкаслі, центральний, зосереджений навколо Уїрсайду і більшої частини графства Дарем, та південний, який включає Тіссайд і Дарлінгтон [20, с. 164-166].

Зазначені чинники геополітичного розмежування різновидів північно-східного діалекту доповнюються соціальними, зумовленими ставленням мешканців тих чи інших зон один до одного. Підставами до виникнення соціальних чинників вважаються конкуренція регіонів у вугледобувній і кораблебудівній промисловостях, а також протистояння місцевих футбольних команд та їх уболівальників, що є типовим для жителів Англії, з їхньою шаленою любов'ю до цього виду спорту.

Як бачимо внаслідок дослідження варіантів діалекту залишилось їх три відносно стійких регіональних різновиди, особливості генезису мови яких доцільно вивчати. Зважаючи на це, зазначимо, що найбільш дослідженим аспектом функціонування північно-східного діалекту Англії є його орфоепічна норма, віддзеркалена у працях Пірса [20] (North-east region), Біл [4-6], Харса й Траджила [13] (Tyneside), Керсвіла [15] (Durham), Бурбано-Елізондо [8] (Sunderland), Ямас [16] (Middlesbrough) та Аткинсона [3] (Darlington).

Так, у колективній праці Дж. Біл, Л. Бубано-Елізондо та К. Ямас наводять результати дослідження особливостей фонетичної системи голосних кожної із зон діалекту і складену за методикою Дж. Уеллсу [27], узагальнену таблицю (табл. 1 [7, с. 26]) характерних голосних звуків північно-східного діалекту.

Таблиця 1.
Голосні фонем північно-східного діалекту англійської мови

i:	'bead'	ɑ	'bard'	aɪ	'buy'
ɪ	'bid'	ɔ:	'board'	oɪ	'boy'
e:	'bayed'	o:	'boat'	aʊ	'cow'
ɛ	'bed'	ʊ	'bud'	iə	'pier'
ɛ:	'bear'	u:	'bood'	uə	'poor'
a	'bad'	z:	'bird'		
ɒ	'pod'	ə	'about'		

Таблиця свідчить, що шість коротких та вісім довгих голосних, а також п'ять основних дифтонгів реалізуються в мові північно-східного діалекту в дещо іншій позиції відносно норми стандартної англійської вимови.

Відомо також [26, с. 83-85], що у слові FACE типовим для цього регіону є центральний дифтонг [ɪə], найбільше розповсюджений в північній та центральній зонах, а не в південній, де існує тенденція до вживання, притаманного британській англійській вимові, дифтонгу [eɪ]. Схожа ситуація простежується і в решті перевірових слів, а саме – збереження відмінного регіонального звучання в тайнсайдській англійській мові. Тоді, як у діалектах Тіссайду й Уерсайду типовішим буде вимовляння стандартного звука (напр. дифтонг [aɪ] в слові PRICE) або ж вимовляння того самого звука, що і в північній зоні (напр. [eɪ] в слові FLEECE).

Щодо системи приголосних регіону, то вона не є настільки відмінною і від інших діалектів, і від діалектів північно-східного регіону (див. табл. 2 [7, с. 37]).

Таблиця 2.
Приголосні фонем північно-східного діалекту англійської мови

p	'pie'	t	'tie'	k	'kite'
b	'buy'	d	'die'	g	'guy'
m	'my'	n	'nigh'	ŋ	'hang'
f	'fie'	θ	'thigh'	h	'high'
v	'vie'	ð	'thy'	tʃ	'chin'
		s	'sigh'	dʒ	'gin'
		z	'zoo'	ʃ	'shy'
w	'why'	ɹ	'rye'	ʒ	'azure'
		l	'lie'	j	'you'

Проте, як і у випадку з голосними, було також встановлено [7, с. 42] певні відмінності від стандартної англійської мови. Наприклад, звук /l/ в північній та центральній зонах є світлим у всіх позиціях, тоді як у південній зоні це явище майже не спостерігається. Отже, у зазначеному регіоні має місце збереження регіональних відмінностей звучання приголосних.

За твердженням Вейкліна [25, с. 64-65], лексика діалектів Англії настільки відрізняються від регіону до регіону, що навіть не лінгвісти можуть виявити територіальні відмінності слів діалектів. Тому, мабуть, традиційний словниковий склад регіону був і залишається відмінною рисою діалектів північного сходу Англії. До його складу входять мовні одиниці на позначення речей, які є унікальними, оскільки вони віддзеркалюють історію лише цього регіону. Основними джерелами поповнення лексики стають розповсюдженні в цьому регіоні галузі промисловості. Цікаво зазначити, що вагому частку лексики складають саме терміни, пов'язані з видобуванням вугілля. Окрім того, значний внесок складає кораблебудівна й комерційна лексика [17, с. 37; 7, с. 6-9]. Однак, зазначене розмаїття словникового складу північно-східного діалекту досліджується переважно у площині етимології та його сприйняття різними поколіннями.

Статус лексичних одиниць північно-східного діалекту, на сучасному етапі їх дослідження, відзеркалено в роботах Сімелбауер[22] та Бурбано-Елізондо [8]. У них було підкреслено також, що лише деякі слова, такі як *tattie* (*potatoe*), *lug* (*ear*), ще й досі залишаються широко вживаними навіть серед молоді, решта ж лексики північного-сходу або поступово переходить у пасив, або зберігається в мові старшого покоління.

З погляду етимології, мова північного сходу Англії має спільні риси, що виділяють мовців цього регіону з-поміж решти населення країни. Це є наслідком історичного розвитку регіону, та його діалекту зокрема. Вважається [11], що історія формування мови цієї частини Англії почалася приблизно півтори тисячі років тому, з приходом Англо-саксонських поселенців з континенту на острів. На початку п'ятого століття нашої ери північний схід, як і більшість півночі та центру країни, заселяли переважно англійці, що з'явилися тут після занепаду Римського правління та були вихідцями із земель, які зараз знаходяться на території сучасних Німеччини і Данії. Саме їхня мова з часом розвинулась у низку давньо-англійських діалектів, які, як правило, групують у рамках Нортумбрійського діалекту. Отже лексика давніх германських і скандинавських говорів англів сформувала основу північно-східного діалекту. Про це і свідчить наявність у мові північного сходу більше 80% слів походять зі словника англів, тоді як у стандартній англійській мові їх налічується не більше 30% [12]. Зазначається [11], що подальші вторгнення іноземців на територію Англії вже не мали такого значного впливу на північно-східний діалект.

Для нашого аналізу важливо те, що за описом етимологічних шарів лексики тайнсайдської англійської, представленим у праці Лужаниці О.І. [1, с. 126-128], 14,16% лексики складають власні мовні одиниці, 76,6% є похідними від слів Нортумбрійського діалекту, 8,16% – запозичення з інших форм англійської мови і лише 1,08% мають іншомовне походження. Таким чином, з усією визначеністю можна стверджувати, що мова північної зони північно-східного діалекту є не тільки найстійкішою у його межах, а й виконує роль певного джерела лексичного живлення діалектів центральної та південної зон.

У царині граматики досліджуваного діалекту, простежуються і риси притаманні всьому північному регіону, і власне північно-східні особливості. Так, спільним для півночі є «правило північного підмета» («*northern subject rule*»), за яким вживається додавання закінчення *-s* до всіх дієслів теперішнього часу, якщо перед ними стоїть займенник [4, с. 482]. Характерними є також ознаки заперечень, а саме скорочення допоміжних дієслів, а не заперечної частки, подвійне заперечення [13, с. 20; 23; 2, с.76, 264-268; 6] та використання *never* у реченнях минулого часу для специфікації конкретної дії або відрізка часу [9, с. 67], наявність повних заперечних форм *cannot* та *winnet* [4, с. 386; 18, с. 186-187; 6; 7, с. 67-68].

Розгляд лінгвістами граматичних особливостей мови північно-східного регіону було спрямовано на вивчення особливих і відносних займенників, визначених та невизначених артиклів, а також місцевих варіантів заперечної форми допоміжного дієслова *do* в минулому часі, які представлено формами *divvent*, *divn't* і *dinnet* [10, с. 326]. Було також встановлено [7, с. 50; 4], що особливості в системі особливих займенників північно-східного діалекту англійської мови виявляються лише на рівні першої і другої особи однини і множини. Крім того, було з'ясовано [7, с. 51-56], що в усіх трьох зонах північно-східного регіону об'єктний займенник першої особи однини виражається формою *us*, а не стандартним займенником *me*, присвійний займенник першої особи однини *tu* замінюється на *te*, суб'єктний займенник другої особи однини *you* набуває форми *ye*, а в множині переважно зустрічається *yous*, який також використовується на позначення об'єктного займенника другої особи однини в Тайнсайді та Тіссайді. При цьому типовими для північної зони виявилось використання *we* та *wor* як присвійного займенника першої особи множини.

Найхарактернішою ознакою північно-східного діалекту англійської мови вважається використання повної форми визначеного артикля *the*, тоді як для решти північних діалектів типовим є скорочення цього артикля до звуку /t/ або навіть гортанне зімкнення (glottal stop) [7, с. 56-57]. Особливістю неозначеного артикля є його використання зі словом *one*, напр. *there is a one coming*, тоді як у стандартній англійській мові й більшості інших діалектів вживається прикметник між неозначеним артиклем і словом *one* [7, с. 57].

Проведений вище аналіз стійких тенденцій функціонування північно-східного діалекту мови Англії та взаємодіючих у його межах трьох відповідних регіональних діалектів дозволив нам сформувати узагальнену картину його генезису, наведену на Рис.1.

З наведеної картини видно, що генезис мови північно-східного діалекту як автономної мовної системи, відбувається у макромовному середовищі, до складу якого входять ще дві укрупнені системи: південний діалект з його регіональними різновидами і стандартна англійська мова. Зауважимо тут, що зважаючи на автономність, укрупнено окреслених північного й південного діалектів та існування офіційного стандарту англійської мови всі типові й індивідуальні ознаки, згаданих діалектів прийнято досліджувати у зіставленні зі стандартною мовою. Тому на наведеній нами схемі й відображено картину умовно-вертикального впливу (див. вертикальні стрілки) стандартної англійської мови на функціонування й філогенез північно-східного діалекту.

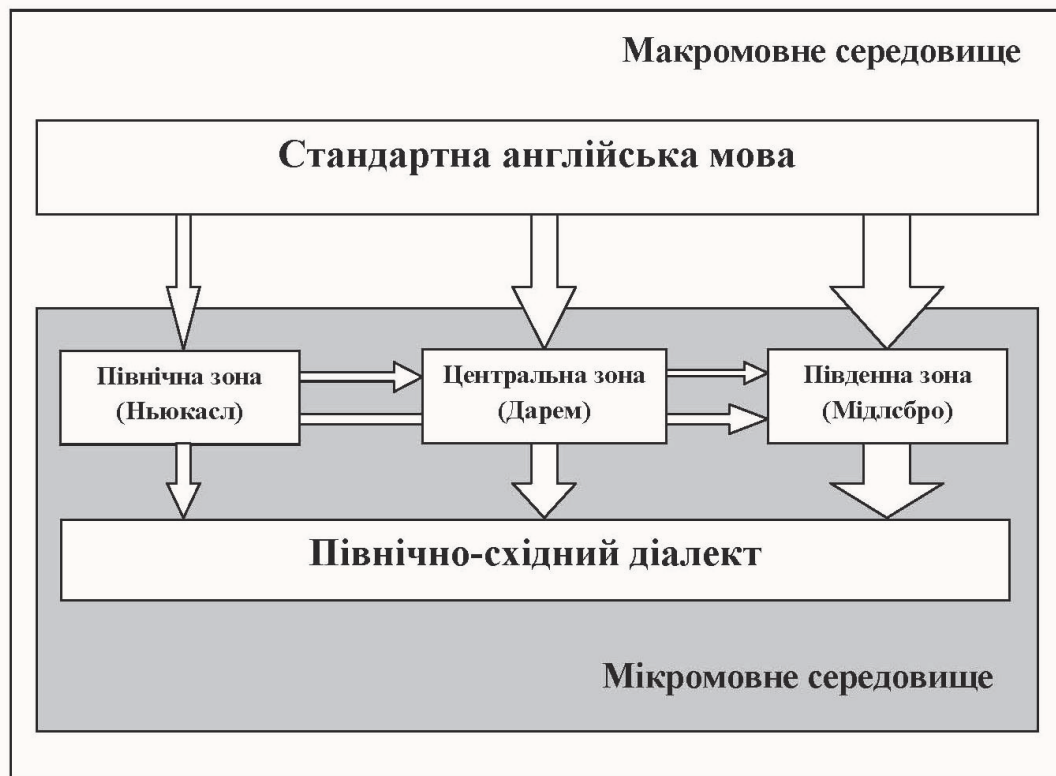

Рис. 1. Узагальнена картина генезису Північно-східного діалекту англійської мови

Щодо взаємодії мов північної, центральної і південної зон як складових північно-східного діалекту, яка відбувається у мікромовному середовищі його функціонування, то умовно-горизонтальний вплив факторів його онтогенезу відображено на схемі відповідними стрілками.

Резюмуючи викладене, можна стверджувати, що перебіг генезису північно-східного діалекту англійської мови відбувається одночасно у двох його класичних формах: філо- та онтогенезу. Характерними ознаками цього генезису є домінуючий послідовний вплив стандарту англійської мови на мову носіїв її північно-східного діалекту та менш значний, переважно лексичний вплив мови північної зони, зазначеного діалекту на мовців його центральної та південної зон.

Викладене дає підстави вважати, що сформована нами узагальнена картина генезису північно-східного діалекту англійської мови може бути в нагоді лінгвістам підчас дослідження будь-яких діалектів інших мов.

Література:

1. Лужаниця Е. И. Генезис городских диалектов северо-востока Англии (на материале тайнсайдского английского): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Е. И. Лужаниця – Запорожье, 2011. – 237 с.
2. Anderwald L. Negation in Non-standard British English / L. Anderwald. – L.; N.Y. : Routledge, 2002. – 345 p.
3. Atkinson J. Linguistic variation and change in a North-East border town: a sociolinguistic study of Darlington / J. Atkinson. – Newcastle-upon-Tyne, 2011. – 299 p.
4. Beal J. C. English Dialects in the north of England: morphology and syntax / J. C. Beal // Varieties of English I: The British Isles. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2008. – P. 373-403.
5. Beal J. Language and Region / Beal J. – L. ; N.Y. : Routledge, 2006. – 117 p.
6. Beal J. C. «No, nay, never»: negation in Tyneside English / J. C. Beal, C.P. Corrigan // Aspects of Negation in English. – Amsterdam : Benjamins, 2005. – P. 139-156.
7. Beal J. C. Urban North-Eastern English: Tyneside to Teesside / J. C. Beal, L. Burbano-Elizondo, C. Llamas. – Edinburgh : Edinburgh University press, 2012. – 114 p.
8. Burbano-Elizondo L. Regional variation and identity in Sunderland / L. Burbano-Elizondo // The Sociolinguistics of Identity. – L. : Continuum, 2006. – P. 113-128.
9. Cheshire J. Non-standard English and dialect leveling / J. Cheshire, V. Edwards, P. Whittle // Real English: The Grammar of English Dialects in the British Isles. – L. : Longman, 1993. – P. 53-96.
10. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 489 p.
11. Geordie Lexis. – Режим доступу до статті : <http://www.bl.uk/learning/langlit/sounds/case-studies/geordie/lexis/>.
12. Geordie Origins. – Режим доступу до статті : <http://englandsnortheast.co.uk/GeordieOrigins.html>.
13. Hughes A. English accents and dialects: introduction to social and regional varieties of British English / A. Hughes, P. Trudgill. – L. : Arnold, 1993. – 98 p.

14. Introduction to North East Dialects. – Режим доступу до статті : http://research.ncl.ac.uk/decte/toon/intro_to_ne_dialects.html.
15. Kerswill P. Levels of linguistic variation in Durham / P. Kerswill // *Journal of Linguistics*. – 1987. – № 23. – P. 25-49.
16. Llamas C. The sociolinguistic profiling of (r) in Middlesbrough English / C. Llamas // *Etudes et Travaux*. – Brussels : ILVP, 2001. – P. 123-140.
17. Lendrum O. An integrated elite: Newcastle's economic development, 1840-1914 / O. Lendrum // *Newcastle upon Tyne: A Modern History*. – Chichester : L. Phillimore, 2001. – p. 27-46.
18. McDonald C. Modal verbs in Tyneside English / C. McDonald, J. Beal // *Journal of the Atlantic Provinces Linguistics Association*, 1987. – P. 42-55.
19. Orton H. The Linguistic Atlas of England / H. Orton, S. Sanderson, J. D. A. Widdowson. – L. : Croom Helm, 1978. – 228 p.
20. Pearce M. A perceptual dialect map of North East England / M. Pearce // *Journal of English Linguistics*, 2009. – P. 162-192.
21. Pearson H. The Far Corner / H. Pearson. – L. : Waverley, 1994. – 256 p.
22. Simmelbauer A. The Dialect of Northumberland: A Lexical Investigation / A. Simmelbauer – Heidelberg : Universitätsverlag C. Winter, 2000. – P. 234-242.
23. Tagliamonte S. «Either it isn't or it's not»: NEG/AUX contraction in British dialects / S. Tagliamonte, J. Smith // *English World-Wide*, 2002. – P. 251-281.
24. The regions of England. – Режим доступу до статті : <http://www.padav.demon.co.uk/englishregions.htm>.
25. Wakelin M. F. English Dialects: An Introduction / M. F. Wakelin. – L. : Athlone, 1977. – 207 p.
26. Watt D. Phonetic parallels between the close-mid vowels of Tyneside English: are they internally or externally motivated? / D. Watt // *Language Variation and Change*. – 2000. – № 12. – P. 69-101.
27. Wells J.C. Accents of English / J.C. Wells. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982. – 673 p.